

ОБРАЗ СІМ'Ї ЯК СТРУКТУРНИЙ КОМПОНЕНТ КАРТИНИ СВІТУ ДОШКІЛЬНИКА

Терещенко М.В.

УДК: 159.92.27

Анотація. У статті аналізуються поняття та деякі психологічні механізми розвитку картини світу людини; розкриваються особливості розвитку картини світу дошкільника. Розглядається поняття «образ сім'ї», його складові та необхідність вивчення як структурного компонента картини світу.

Ключові слова: уявлення, картина світу, образ світу, образ сім'ї.

Постановка проблеми. Створюючи певну картину світу людина задовольняє свою потребу в орієнтації у багаторівневому вимірі відносин між людьми, надмірному потоці різноманітної інформації, орієнтації та розвитку свого внутрішнього світу. Картина світу є необхідною умовою психічного життя людини. Її становлення може відбуватись на кожному етапі розвитку особистості. Картина світу у дошкільному віці розвивається під час безпосереднього контакту зі світом людей і предметів як сукупність знань, уявлень, смислів, що утворюють соціально-психологічний простір дитини. Велике значення у її картині світу становить образ сім'ї, де здобувається нею перший соціальний досвід. Саме тут дитина пізнає різноманіття рольової поведінки, особливості сімейних стосунків, способи дії в різних ситуаціях, що впливає на формування особистості дитини. Сучасна сім'я переживає значні проблеми соціально-економічного характеру, що часто відволікає або не дає можливості їй сповна реалізувати свої функції стосовно створення психологічного, духовного комфорту як дорослим, так і дітям, що призводить до проблем непорозуміння, конфліктності, зрад, розлучень, а це у свою чергу негативно впливає на дитячо-батьківські стосунки та ускладнює розвиток адекватного позитивного образу сім'ї, що і визначає необхідність вивчення поставленої проблеми.

У психології картини світу вивчали багато науковців (О. М. Леонт'єв, В. В. Петухов, С. Д. Смірнов, Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн, Т. М. Титаренко, І. В. Маякова З. Фрейд К. Г. Юнг та ін.), які часто вживали як синоніми поняття «картина світу» та «образ світу». Проте навіть ті дослідники, які розглядали образ сім'ї, партнера та дружини (Т. В. Андрєєва, В. Н. Дружинін, С. В. Ковальов, Н. Л. Москвічев, Л. Б. Шнейдер), не дають визначення поняття «образу сім'ї» та не розкривають його структуру. В останні роки з'явилися дослідження присвячені розвитку психологічної готовності студентської молоді до створення сім'ї (Т. Л. Левицька), психологічним механізмам формування у молоді образу майбутнього шлюбного партнера (В. В. Мацюк), особливостям формування уявлень про майбутню сім'ю у старшокласників (Т. А. Демидова), а також дослідження формування образу сім'ї у старших дошкільників (Н. І. Демидова), образу сім'ї у дітей дошкільного віку і їх батьків (О. В. Рижкова), образу сім'ї в картині світу дітей, які залишилися без опіки батьків (А. С. Шубіна), деструктивному образу сім'ї як одного з чинників виникнення суїцидальних станів у військовослужбовців (С. В. Моцарь).

Завдання статті: описати компоненти, певні механізми розвитку картини світу людини, а також показати, що образ сім'ї дошкільника має свої особливості та входить до більш широкого поняття картини світу.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до розгляду образу сім'ї дошкільника як структурного компоненту його картини світу, коротко зупинимось на дослідженні поняття картини світу, її структурних компонентах та механізмів розвитку. Варто відмітити, що у людини поряд з іншими потребами є потреба орієнтації у світі. Ця потреба задовольняється створенням індивідуальної картини світу людини. Картина світу певного суб'єкта унікальна й відмінна від картин світу інших, так як вона є результатом суб'єктивного конструювання, зумовленого індивідуальними особливостями сприймання, мислення, діяльності, «особистої душі» (Юнг).

У сучасній науковій літературі поряд з поняттям «картина світу» як синоніми широко використовують поняття «образ світу», «модель світу», «світобудова», «когнітивна картина», «етнічна картина» тощо.

Засновником теорії образу світу, яка виникла у рамках психології сприймання, вважається О. М. Леонт'єв, який поряд з поняттям «образ світу» часто вживав поняття «картина світу». Він підкреслював, що «в психології проблема сприймання повинна ставитись як проблема створення у свідомості індивіда багатомірного образу (уявлення) світу, образу реальності» [4].

Вивчаючи поняття «картина світу», не можна не розглянути таке поняття як «образ». Образи являють собою елементи ідей і відображають переживання, які не пов'язані з теперішнім моментом та мають наступні основні ознаки: якість, інтенсивність, довготривалість, виразність. У роботі Д. О. Леонт'єва «Психологія смислу», С. Л. Рубінштейн дає таке визначення образу: «Образ – відображення предмета, й відображається в образі предмет саме так, як він виступає у реальних життєвих стосунках» [3, с. 167-168].

Д. О. Леонт'єв зазначає, що у психічному образі існує не лише відображення явищ або предметних стосунків, але й життєвого смислу для людини, відношення до її потреб [3, с. 168].

Найбільш глибоке вивчення категорія образу отримала завдяки психоаналітичному напряму. Зупинимось на поглядах К. Г. Юнга. Аналіз категорії образу у нього пов'язаний з поняттями архетипу. Образи виникають зі сфери тих регіонів психіки, які К. Юнг назвав колективним несвідомим. Під ним він розуміє таке несвідоме, загальнолюдське душевне функціонування, яке стало причиною не лише наших сучасних символічних образів, але також і всіх інших подібних продуктів людського минулого. Такі образи виникають з природної потреби і її ж задовільняють. Для дитини найбільш безпосереднім першообразом є мати; це у всіх відношеннях найбільш близьке і найбільш сильне переживання [15, с. 141].

Згідно ідей К. Г. Юнга, здатність психіки створювати образи дає людині можливість переживання реальності, оскільки «ми безпосередньо живемо у

світі образів. Людина створює певні образи, уявлення про світ. Уявлення, яке складається в людини про світ, є образом того, що вона називає світом. Саме на цей образ, виходячи з його особливостей, людина орієнтується в своїй адаптації» [15, с. 223]. Образи у К. Г. Юнга – не просто репрезентація, але феномен, який виконує активну творчу функцію.

Х. Ортега-і-Гасет у свою чергу, зазначав, що «ми – це наші уявлення. Як люди, ми не можемо жити без уявлень. Від них залежить те, що ми робимо, а жити – це не тільки робити те або те. Він наводить приклад з найдавнішої книги Індії у якій зазначено, що наші дії йдуть услід за нашими думками так само, як колесо воза котиться за ратицями бика [7].

Розглядаючи багатомірність уявлень варто наголосити на тому, що існує принципова неможливість звести цілісний образ світу до сукупності окремих образів, тобто «амодальність» образу світу. Це пов'язано з розрізненням у структурному плані ядерних і поверхових структур образу світу. «Інакше кажучи образ світу є ядерним утворенням по відношенню до того, що на поверхні виступає у вигляді чуттєвого (модального) оформлення картини світу» [11]. В. В. Петухов доповнює, що поверхові структури образу світу можуть оформлюватись не лише чуттєво, але й раціонально. Ядерні структури можна (за їх функціями) визначити як фундаментальні опори існування людини в якості свідомої істоти, що відображають її дійсні зв'язки зі світом і не залежать від рефлексії з їх приводу. Структури ж поверхові пов'язані з пізнанням світу як визначеної цілі, з побудовою того чи іншого уявлення про світ [8].

Таким чином, уявлення про світ є фундаментальною умовою психічного життя людини. Картина світу – індивідуальна для людини цілісна суб'єктивна картина об'єктивної реальності, опосередкована психічним відображенням [4]. Формування картини світу охоплює всі сторони психічного – від відчуття до мислення й самосвідомості. Картина світу характеризується суб'єктивним ставленням до світу: переживанням причетності до світу, задоволеності або розчарованості його наявним станом, емоційною оцінкою світу і його можливих змін [5].

Варто зазначити, що у людини може бути раціональна картина світу, яку вона будує сама на основі розуму, а може бути зовсім ілюзорна міфологічна або ідеологічна – в будь-якому випадку вона виконує функцію орієнтації» [12, с. 7]. Створюючи картину світу, людина може осмислювати себе та своє місце в реальності. Бачити світ означає також бачити себе. Перешкодою цьому може бути страх та бажання, які керують людиною та створюють викривлену або, «ілюзорну картину світу», як її називає Д. О. Леонт'єв у передмові до праці Е. Фромма «Мистецтво любити» [12, с. 6].

Після вивчення літератури з проблеми формування ілюзорної картини світу людини, ми дійшли висновку, що ілюзорна картина світу – це викривлені стереотипами, страхами, проекціями, упередженнями уявлення про світ. Звичайно, всі ці явища можуть, значно, спрощувати життя людини, адже зникає потреба створювати щось нове, своє, а можна використовувати вже існуючі стереотипи, задані схеми, які досить часто відірвані від реальності; не потрібно пізнавати світ та людей, а натомість можна перенести на них власні проекції. Людина може постійно виправдовувати свою бездіяльність, неуспішність тим, що в неї нічого не вийде, адже вона ні на що не здатна – в основі лежить страх поразки, невиправдання сподівань. За таких умов розвиток творчого потенціалу особистості просто не можливий. Становленню творчої особистості може сприяти розвиток реалістичної без готових схем, стереотипів, сценаріїв картини світу.

Картина світу – це не стає та постійне утворення. Для розвитку більш реалістичної, а не ілюзорної картини світу, людині потрібно збирати факти, добре обґрунтовані гіпотези, не забуваючи при цьому, що будь-яке знання може бути обмеженим та хибними. «Світ постійно змінюється – адже він пізнаний для нас лише у вигляді нашого внутрішнього психічного образу, і, коли образ змінюється, не завжди легко встановити, вирішити, що змінилось – тільки світ, чи тільки ми, або ж разом зі світом змінились і ми» [15, с. 222].

Велике значення в картині світу мають установки. «Установка є психологічним поняттям, яке характеризує орієнтацію на ціль або, так би

мовити, «вище уявлення», особливе розташування психічних змістів. Психологічна установка має ідею, ціль, яка підтримується та обґрунтовується досвідом, принципами, емоційним враженням» [15, с. 220].

Зважаючи на те, що установка може бути неусвідомленою або недостатньо усвідомленою, К. Г Юнг наголошує на тому, що можна говорити про розвиток картину світу лише в тому випадку коли людина робить серйозні спроби абстрактно або наочно сформулювати свою установку, з'ясувати для самої себе, чому та для чого ми робимо саме такі вчинки та живемо саме таким чином. Розвиток свідомості обумовлює розвиток картини світу. Усвідомлення причин та цілей, здобуття досвіду, знань є механізмами її розвитку [15, с. 220-223].

Розглянувши загальні особливості картини світу людини, перейдемо до опису картини світу дошкільника. Дитяча картина світу народжується завдяки різноманітним системам стосунків дитини з навколишнім світом. Вона виступає як сукупність знань, уявлень, смислів, вербальних та візуальних моделей, що утворюють соціально-психологічний простір дитини. Формування у дитини індивідуальної картини світу є процес, у якому інформація про світ, яка надходить ззовні, залучається до «висвоювання» власних конструктів. Поняття «висвоювання» трактується як процес досягнення суб'єктом знань, які приховані в ньому самому, але для своєї експлікації потребують культурних засобів [5].

Розвиток картини світу дошкільника відбувається під час спілкування з дорослими та дітьми. Дітей надзвичайно цікавлять усі сторони дорослого життя, вони залучаються до нього через рольову гру, яку іноді називають творчою. Сюжетно рольова гра – провідна діяльність, в якій діти беруть на себе ролі дорослих людей і в узагальненій формі, в ігрових умовах відтворюють діяльність дорослих і взаємини між ними. Дитина, обираючи і виконуючи певну роль, має відповідний образ — мами, доктора, водія, пірата — і зразки його дій. Приміряючи на себе ролі дорослих, дошкільники, як було зазначено вище, мають образи, образи конкретних дорослих і освоюють їх відповідно

поєднанню своїх задатків та зразків поведінки які вони можуть спостерігати. Образний план гри настільки важливий, що без нього гра просто не може існувати. Але хоча життя в грі протікає у формі вистав, вона емоційно насичена і стає для дитини справжнім життям [2, с. 107]. Л. С. Виготський зазначає, що у дошкільному віці відбувається розходження смислового поля і оптичного поля. У цей момент корінним чином змінюється відношення до дійсності. Під час ігрової дії думка віддаляється від речі, і починається дія від думки, а не від речі [1].

Можна припустити, що у картині світу дошкільника переважають ядерні структури. З початком становлення у дитини вищих почуттів, відбувається активне самопізнання, формується неповторна своєрідність внутрішнього світу, виникає образ – Я. Початок дошкільного віку знаменується виникненням складності життєвого світу, обумовленим супідрядністю мотивів. Супідрядність мотивів та пов'язана з ним складність стають можливими завдяки новому рівню розвитку пам'яті та виникненням часової перспективи. До кінця дошкільного віку, з виникненням усвідомлення переживань, починають формуватися постійні (надситуаційні) мотиви. Закладається фундамент майбутньої структури життєвого простору та направленості особистості дорослої людини, тобто активно розвиваються поверхові (знання про світ) структури картини світу. І. Ю. Кулагина, В. М. Коллюцкий зазначають, що Л. Толстой був близький до істини, стверджуючи, що вже у п'ять років був на 80% тим, чим став у зрілі роки [2, с. 117].

Сьогодні становлення картини світу дошкільника трансформується під дією потоків ЗМІ, інноваційних технологій, які через стереотипи, упередження, певні установки активно впливають на нестійку психіку дитини, створюючи можливість формування ілюзорних уявлень про себе та світ вцілому. Тому визначальну роль розвитку адекватних уявлень про себе, навколишній світ, духовного розвитку дитини, моральних якостей відіграють батьки. Сміслова структура свідомості, що формується в спілкуванні з батьками, значною мірою опосередкує розвиток відношення дитини до себе, навколишнього світу і свого

місця в системі соціальних відносин, тобто закладає фундамент суб'єктивної картини світу, що формується.

Підкреслюючи специфічність впливу на дитину внутрішньосімейних взаємин, особливо виділяють батьківську любов, яка дає відчуття захищеності і в той же час стимулює та направляє розвиток особистості дошкільника. Згідно з поглядами Е. Фромма материнська любов вселяє дитині: «добре народитись на світ, вона прививає їй любов до життя, а не просто бажання залишитись живим. Материнська любов до життя настільки ж заразлива, як і її тривога. І те й інше визначальним чином впливає на цілісність особистості дитини. Спостерігаючи за дітьми та дорослими завжди можна сказати, хто з них отримав лише "молоко", а хто - і "молоко", і "мед"» [12]. Варто зауважити, що якщо жінка владна, авторитарна, вона не зможе виконати це призначення, адже любити та віддавати з любов'ю може лише справжня жіночна мати. «Функція ж батька – учити та направляти дитину, допомагаючи справлятися з проблемами, які ставить перед нею суспільство в якому вона живе. Саме батько навчає дитину і показує їй можливі дороги в життя» [12]. Для цього чоловіку варто розвивати впевненість у собі, спокійне реалістичне ставлення до світу, відповідальність.

Таким чином, сім'я – це певний морально-психологічний клімат, це для дитини школа стосунків з людьми, де дитина отримує основні знання й про навколишній світ. Саме в сім'ї відбувається становлення уявлень дитини про добро та зло, про порядність, ставлення до матеріальних та духовних цінностей. Велику увагу привертає становлення образу сім'ї у дошкільника. Хоча більшість уявлень про сімейне життя залишаються у сфері несвідомого, дошкільний вік є одним з періодів активного становлення уявлень про сімейні взаємини (що обумовлено виникненням образу – Я, самопізнанням, самоствердженням, розвитком елементарних оцінно-контрольних дій, самоповаги).

Зупинимось на понятті образ сім'ї. Для позначення цього поняття деякі дослідники використовують термін «сімейний міф». Сімейний міф – це багатофункціональний сімейний феномен, який формується на

макросистемному і проявляється на мікросистемному рівні у вигляді сукупності уявлень членів даної сім'ї про неї саму. Функція сімейного міфу заключається у приховуванні від свідомості неприйнятної інформації про сім'ю в цілому та про певних її членах. Таким чином, можна сприймати сімейний міф як своєрідний механізм психологічного захисту сім'ї, який виконує оберігаючу функцію та сприяє підтримці цілісності сімейної системи [6, с. 17]. Найбільш відомими є наступні сімейні міфи: «Ми – дружня сім'я», «Ми - сім'я героїв», «міф про спасителя» «Міф про необхідність жертвувати чимось одні заради одного». Час, необхідний для формування сімейного міфу, становить приблизно період життя трьох поколінь сім'ї. На нашу думку не доцільно ототожнювати поняття «образ сім'ї» та «сімейний міф», так як поняття сімейний міф хоч і виконує функції збереження цілісності сім'ї, може в той же час бути причиною сімейних непорозумінь, конфліктів та впливати на розвиток кожної особистості. Наприклад, у батьків простежуються конфлікти (протилежні погляди) щодо виховання дітей, а вони (або ж один з них) прагнуть підтримувати міф дружньої сім'ї. Батьки можуть як сперечатись у присутності дітей, так і намагатись уникати відкритих сварок. Але при неузгодженості їх дій у дітей є підстави виникнення внутрішньоособистого конфлікту, постійної напруги, надмірного рівня тривоги, а як наслідок великі труднощі розвитку власного потенціалу. Л. Б. Шнейдер підкреслює, що «перешкоджають розвитку гармонійних сімейних взаємин іраціональність мислення, яка проявляється у наявності деяких упереджень та «сімейних міфів»».

Для нашого дослідження важливим є те, що образ сім'ї – складне утворення, яке формується на протязі тривалого часу. Надзвичайно важливим для розвитку образу сім'ї є здатність дивитись на свою сім'ю зі сторони, робити її об'єктом аналізу. Таким чином розвивається сімейна самосвідомість, здатність швидко виявити проблему та знайти шляхи її вирішення. Образ сім'ї насичений самоочевидними істинами – сімейними постулатами. Сімейні постулати – це судження членів сім'ї про свою сім'ю (тобто про себе та інших членів сім'ї, про окремі сцени в житті сім'ї і про сім'ю в цілому), які є для них

очевидними і якими вони керуються (усвідомлено чи неусвідомлено) у своїй поведінці. Через постулати індивід привносить у свою сім'ю «зовнішній світ» - все те, чому він навчився поза своєю сім'єю: в дитинстві, у підлітковому середовищі, в інших сім'ях, через засоби масової інформації.

Виділяють декілька видів сімейних постулатів:

1. Переконавання. Якщо хтось сумнівається у вірності судження, то це може викликати негативну реакцію у члена сім'ї (наприклад, роздратування).

2. Самоочевидні судження. Член сім'ї навіть не може припустити сумніву в них, і якщо хтось інший починає в них сумніватись сприймає це з дивуванням.

3. Неусвідомлені судження: вони приховані від свідомості індивіда, який сам не знає про те, що вважає саме таким чином – це він може дізнатись тільки виявляючи прихований підтекст своїх думок, розповідей про сім'ю, про її проблеми (часто з допомогою психотерапевта). Наприклад, коли чоловік заявляє: «Чоловік не повинен допомагати дружині по господарству – він повинен бути головним у сім'ї», він висловлює неусвідомлене судження: «Допомагати дружині – значить підкорюватись їй». Чоловік може ніколи свідомо не формулювати для себе цю думку. Але він має це на увазі кожного разу, коли думає про взаємини з дружиною і про своє місце у сім'ї [14, с. 108-115]. Сімейні постулати відіграють велику роль, направляючи процес активізації сімейних уявлень.

Отже, кожний член сім'ї, так або інакше, уявляє собі свою сім'ю. Коли він думає про неї перед ним виникають картини: повсякденного сімейного життя, минулого та майбутнього, про бажання та реалії, про себе та інших членаів сім'ї, про їх почуття та думки, про вчинки, радощі, сварки, образи, примирення. В ролі об'єднуючого начала виступає, на думку Е. Ейдеміллера та В. Юстицкиса сукупність (послідовність) сценаріїв повсякденного життя. Сценарії – це уявлення індивіда про певні типові (ті, що повторюються) ситуації. Це також «внутрішня картина» життя сім'ї. Вона може бути чіткою, спотвореною, примітивною, неповною, у чомусь досить об'єктивною, а у

чомусь суб'єктивною, а то і зовсім невірною. Уявлення про сім'ю («образ сім'ї», «внутрішня картина сім'ї») – це перш за все сукупність уявлень повсякденного сімейного життя про послідовність типових ситуацій (сценаріїв) які постійно змінюють одна одну: за пробудженням слідує підняття, потім – сніданок, за ним – збори на роботу, дитячий садок і т. д. [14, с. 80]. Ця послідовність сімейних сценаріїв утворює основу уявлень сім'ї про себе і своє життя, вона пов'язана з минулим сім'ї та планами на майбутнє. На основі сімейних сценаріїв проявляються взаємні почуття, виникають і вирішуються проблеми.

Сценарії сімейних ситуацій (як і інші сценарії) допомагають індивіду орієнтуватись у певних ситуаціях, передбачати яких подій слід очікувати, з якими проблемами або труднощами він може стикнутись. Кожен член сім'ї зазвичай непогано уявляє собі типову послідовність подій, звичайну поведінку кожної дієвої особи, звичайні висловлювання, психологічний стан кожного члена сім'ї. У дослідженнях Т. І. Пухової [9, с. 84-93] про батьківські ролі під час ігрової діяльності можна прослідкувати, що діти чітко визначають та коментують послідовність сімейних дій (сценарію). Також у дослідженні було визначено, що у хлопчиків частота згадувань «тат» наближається, а у деяких випадках і переважає частоту згадувань персонажу «мами». Цей факт автор пояснює тим, що «тато» може бути для хлопчиків більш значимою особою. Хоча цей факт можна пояснити і недостатнім контактом батьків («тат») з дітьми, тому й піднімається на поверхню потреба спілкування з батьками, яку хлопчики і показують у грі. Так діти позбавлені батьків частіше згадують їх дії у режисерській грі, ніж діти які мають обох батьків. Звичайно, більшість уявлень про сім'ю є ще несвідомими. Але починаючи з 4-6 років розвиток уяви пов'язаний з її активними формами, коли процес уяви стає довільним. Виникнення активних форм уяви спочатку пов'язаний з ініціативою з боку дорослих. Наприклад, коли дорослий просить дитину що небудь зробити (пограти у сім'ю), вона активізує процес уяви. Для того, щоб виконати прохання дорослого, дитина спочатку повинна створити (відтворити) у своїй уяві певний

образ. Цей процес в уяві дитини за своєю природою уже є довільним, оскільки дитина намагається його контролювати.

Таким чином, ми можемо говорити про початок становлення усвідомленого образу сім'ї. Звичайно, далі цей образ буде формуватись на різних етапах розвитку особистості, але активні фундаментальні його основи ми можемо спостерігати вже у дошкільників. В залежності від змісту образу сім'ї у дитини з'являються очікування стосовно своєї майбутньої сім'ї, її складу, особливостей функціонування та взаємодії між членами сім'ї. Тобто ми можемо припустити, що образу сім'ї у дошкільному віці властива прогностичність, що перспективно для розвитку у дитини ідеальних уявлень про сім'ю і власних очікувань щодо неї

Розвиток позитивних, реалістичних уявлень про себе та свою сім'ю є необхідною умовою не лише повноцінного життя, але й сприяє розкриттю творчого потенціалу особистості. Е. Г. Ейдемільер та В. Юстицкіс зауважують, що сім'я з розвиненими уявленнями про себе краще, ніж сім'я з примітивною самосвідомістю, уміє бачити свою проблему, мисленнево здійснювати експерименти у пошуках її вирішення. Відповідно, під час сімейної психотерапії задачею психотерапевта нерідко є стимуляція процесу активізації сімейних уявлень. Здатність продукувати розгорнуті картини виникає при благоприємних для цього умов, і не «сама собою» і не відразу, без зусиль – люди вчаться цьому так само, як і багатьом іншим речам. Загальний розвиток уявлень здійснюється протягом усього життя сім'ї: коли людина вчиться усвідомлювати події які відбуваються у сім'ї, розуміти взаємозв'язок різних сторін її життя, взаємостосунків, почуття всіх її членів. Відбувається це завдяки соціалізації – дитина вчиться цьому у батьків в ході повсякденного спілкування та переносить отримані навички у сім'ю, яку створює сама; завдяки культурі та засобам масової інформації. Велику роль у розвитку уявлень сім'ї про себе відіграють і особливості самої сім'ї [14, с. 128].

У дослідженнях, присвячених образу сім'ї, було виявлено, що поняття «образ сім'ї», у тому числі стосовно дітей дошкільного віку, не має

чіткої наукової характеристики. У сучасних дослідженнях поняття «образ сім'ї» та «уявлення про сім'ю» використовуються як ідентичні, хоча уявлення не розкривають усього значення образу, відображаючи лише когнітивний його аспект [10]. Образ сім'ї включає в себе мотиваційний компонент, який включає аналіз значимості сім'ї; когнітивний компонент – уявлення про основні характеристики взаємин у сім'ї; емоційний компонент – переживання пов'язані з образом сім'ї, ставлення до наявного і можливого майбутнього сімейного статусу; компонент «Образ Я», який включає уявлення дитини про себе через приналежність до сімейної групи, існуючі та майбутні сімейні ролі [13].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Картина світу – суб'єктивний образ об'єктивної реальності, інтерпретація людиною дійсності, що дозволяє їй орієнтуватись в світі. Картина світу має ядерні та поверхові структури, усвідомлені, несвідомі, недостатньо усвідомлені установки, образи, уявлення. У людини може бути раціональна, об'єктивна, міфологічна, ілюзорна картина світу. Розвиток свідомості, прагнення до пізнання обумовлює розвиток більш реалістичних уявлень про себе та навколишній світ. Активний розвиток картини світу продовжується у дошкільному віці, багато в чому обумовлений розвитком образу сім'ї. Образ сім'ї – усвідомлені, не достатньо усвідомлені, неусвідомлені уявлення про розподіл ролей у сім'ї, особливості поведінки з усіма її членами, сімейні цінності, правила. Через розвиток образу сім'ї дошкільник засвоює життєві цінності, особливості повсякденної поведінки, що визначає ставлення до людей та навколишньої дійсності. Образ сім'ї впливає на дитячо-батьківські взаємини та у майбутньому може обумовлювати поведінку у власній сім'ї. Перспективи досліджень полягають у теоретичному та емпіричному вияву впливу дитячо-батьківських взаємин на розвиток образу сім'ї у дошкільника; а також глибокому аналізу впливу образу сім'ї на розвиток творчості у дошкільному віці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка / Лев Семенович Выготский // Вопросы психологии. – 1966. – № 6. – С. 62-68.
2. Кулагина И. Ю. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека: учебн. пособие [для студ. высш. учеб. зав.] / И. Ю. Кулагина, В. Н. Колюцкий. – М.: ТЦ «Сфера», 2001. – 464 с.
3. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Дмитрий Алексеевич Леонтьев. – М.: Смысл, 2003. – 487с.
4. Леонтьев А. Н. Образ мира: избр. психолог. произведения / Алексей Николаевич Леонтьев. – М.: Педагогика, 1983. – С. 251-261.
5. Маякова І. В. Етнопсихологічні особливості картини світу дітей молодшого шкільного віку: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07 / Маякова Ірина Володимирівна. – К., 2009. – 18 с.
6. Олифиревич Н. И. Психология семейных кризисов / Н. И. Олифиревич, Т. А. Зинкевич-Куземкина, Т. Ф. Велента. – СПб.: Речь, 2008. – 360 с.
7. Ортега-і-Гасет Х. Місія Університету [електронний ресурс] / Хосе Ортега-і-Гасет – Л.: Літопис, 2002 256с. – Режим доступу до книги: <http://www.gumer.info/>.
8. Петухов В. В. Образ мира и психологическое изучение мушления / Валерий Викторович Петухов // Вестник Московского Университет. Серия 14. Психология. – 1984. № 4. – С. 13-20.
9. Пухова Т.И. Шесть кукол. Психологический анализ режиссерской игры в «семью» у дошкольников / Татьяна Ивановна Пухова. – Москва-Обнинск: «Принтер», 2000. – 180 с.
10. Рыжкова А. В. «Образ семьи» у детей дошкольного возраста и их родителей: автореф. дисс. канд псих. наук: спец. 19.00.13. «Психология развития, акмеология» / А. В. Рыжкова. – Санкт-Петербург, 2009. – 16 с.
11. Смирнов С. Д. Мир образов и образ мира / Сергей Дмитриевич Смирнов // Вестник Моск. ун-та. Сер. 14: Психология. – 1981. – № 2. – С. 15-29.

12. Фромм Е. Искусство любить / Ерих Фромм. – СПб.: Азбука, 2002. – 221с.
13. Шубина А. С. Образ семьи в картине мира детей, оставшихся без попечения родителей: автореф. дисс. канд псих. наук: спец. 19.00.07. «Возрастная и педагогическая психология» / А. С. Шубина. – Волгоград, 2009. – 21 с.
14. Эйдемиллер Э. Г. Психология и психотерапия семьи / Э. Эйдемиллер, В. Юстицкис. – [3-е изд.]. – СПб.: Питер, 2002. – 656 с.
15. Юнг К. Г. Проблемы души нашего времени / Карл Густав Юнг. – М.: Прогресс, 2006. – 331с.

Терещенко М.В.

**ОБРАЗ СЕМЬИ КАК СТРУКТУРНЫЙ КОМПОНЕНТ КАРТИНЫ
МИРА ДОШКОЛЬНИКА**

Аннотация. В статье дается анализ понятия и некоторых психологических механизмов развития картины мира человека; раскрываются особенности развития картины мира дошкольника. Рассматривается понятие «образ семьи», его составляющие и необходимость изучения как структурного компонента картины мира.

Ключевые слова: представления, картина мира, образ мира, образ, образ семьи.

Tereschenko M.

**FAMILY IMAGE AS A STRUCTURAL COMPONENT OF THE WORD
PICTURE OF PRESCHOOLER**

Summary. The article analyzes the concepts and some of the psychological mechanisms of development of the world picture, reveal the specific character of the world picture preschooler. We consider the concept of "family image", its components and the need to study both the structural component of the world picture.

Key words: representation, picture of the world, image of the world, image of the family.